

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi oikeudenkäyntiin ja esitutkintaan osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta eräissä tapauksissa

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Ulkomailta Suomeen oikeudenkäyntiä tai esitutkintaa varten saapuneiden henkilöiden koskemattomuus ehdotetaan säädettäväksi yhtenäisesti lailla. Laki vastaisi sisällöltään olennaisin osin asiasta tehtyjä kansainvälisiä sopimuksia, joiden mukaan vapaaehtoisesti maahan tällaista tarkoitusta varten saapunut henkilö saa osakseen koskemattomuuden. Häntä ei siten saa asettaa syyteeseen, vangita, rangaista tai hänen vapauttaan muulla tavoin rajoittaa sellaisen rikoksen tai muun hänen käyttäytymi-

nsensä johdosta, joka on tapahtunut ennen hänen lähtöään siitä valtiosta, josta hänet on kutsuttu. Häntä ei myöskään saa luovuttaa kolmannelle valtiolle tällaisen rikoksen johdosta.

Esitys liittyy hallituksen esitykseen kansainvälistä oikeusapua rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi ja on tarkoitettu saatettavaksi voimaan samanaikaisesti siinä ehdotettujen lakien kanssa.

YLEISPERUSTELUT

1. Esityksen yhteiskunnallinen merkitys

Oikeudenkäynnissä ja esitutkinnassa asian selvittäminen vaatii usein, että todistaja, asiantuntija tai asianosainen on itse saapuvilla käsittelyssä. Ulkomailla oleskelevaa ei poikkeustapauksia lukuun ottamatta voida velvoittaa saapumaan Suomeen asian käsittelyä varten, vaan saapuminen on vapaaehtoista. Jos Suomen viranomaiset katsoo henkilökohtaisen kuulemisen tarpeelliseksi, hänet voidaan kutsua kansainvälisestä oikeusavusta tehtyjen sopimusten mukaisesti. Sopimuksissa on omaksuttu sääntö, jonka mukaan vapaaehtoisesti toiseen maahan tiettyä asiaa varten saapunutta henkilöä ei saa asettaa syyteeseen, vangita, rangaista tai hänen vapauttaan muulla tavoin rajoittaa eikä luovuttaa kolmannelle valtiolle sellaisen rikoksen johdosta, joka on tehty ennen hänen lähtöään pyynnön vastaanottaneesta valtiosta. Tällaisen koskemattomuuden

tarkoituksena on edistää asianomaisten vapaaehtoista saapumista maasta toiseen. Jollei koskemattomuutta voitaisi taata, asianomainen voisi jäädä saapumatta Suomeen ja tarpeellinen lisäselvitys asiaan jäisi saamatta. Koskemattomuuden antaminen on siten Suomen etujen mukaista.

Koskemattomuudesta on sovittu useissa kansainvälisissä sopimuksissa. Sitä edellyttävät sekä keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskeva eurooppalainen yleissopimus (SopS 30/81) että yleissopimus kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamisesta (SopS 47/88). Myös esimerkiksi huumausaineiden ja psyko-trooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan tehty YK:n yleissopimus, joka Suomen on tarkoitus piakkoin ratifioida, sisältää määräyksiä koskemattomuudesta.

Esityksen tavoitteena on säännellä yhtenäisesti ulkomailta Suomeen oikeudenkäyntiä ja esitutkintaa varten saapuneiden henkilöiden koskemattomuus.

2. Nykytila ja uudistuksen tarve

2.1. Nykyinen lainsäädäntö

Ulkomailta Suomeen oikeudenkäyntiä varten saapuvien henkilöiden koskemattomuudesta säädetään nykyään rikoslain 1 luvun 11 §:ssä. Alunperin pykälässä oli ainoastaan sen nykyinen 1 momentti, joka koskee *todistajan koskemattomuutta rikosasioissa*. Siinä määrätään, ettei ulkomailta viranomaisen kutsusta vapaaehtoisesti saapunutta rikosasian todistajaa saa panna syytteeseen tai vangita aikaisemmin tehdystä rikoksesta tai aikaisemman tuomion nojalla eikä myöskään osallisuudesta siihen rikokseen, jonka tuomioistuinkäsittelyssä hän on todistajana. Koskemattomuus kestää sen ajan, jonka todistaja on laillisesta syyestä estynyt poistumasta Suomesta.

Vieraasta valtiosta Suomen tuomioistuimeen vapaaehtoisesti saapuvien henkilöiden koskemattomuudesta säädetään rikoslain 1 luvun 11 §:ssä. Alunperin pykälässä oli ainoastaan sen nykyinen 1 momentti, joka koskee *todistajan koskemattomuutta rikosasioissa*. Siinä määrätään, ettei ulkomailta viranomaisen kutsusta vapaaehtoisesti saapunutta rikosasian todistajaa saa panna syytteeseen tai vangita aikaisemmin tehdystä rikoksesta tai aikaisemman tuomion nojalla eikä myöskään osallisuudesta siihen rikokseen, jonka tuomioistuinkäsittelyssä hän on todistajana. Koskemattomuus kestää sen ajan, jonka todistaja on laillisesta syyestä estynyt poistumasta Suomesta.

Vuonna 1975 pykälään lisättiin 2 momentti, jossa säädetään rikosasian todistajaan sovellettavaksi lakia velvollisuudesta saapua toisen pohjoismaan tuomioistuimeen eräissä tapauksissa (349/75), jos hänet on kutsuttu todistajaksi tämän lain perusteella.

Rikoslain 1 luvun 11 §:n 3 momentti koskee Suomen viranomaisen kutsusta ulkomailta saapuneen *rikosasian vastaajan* rikosoikeudellista koskemattomuutta. Tällaista henkilöä ei saa asettaa syytteeseen tai rangaista muusta kuin kutsussa mainitusta ennen hänen Suomeen saapumistaan tehdystä rikoksesta eikä myöskään luovuttaa kolmannelle valtiolle. Koskemattomuus päättyy viidentoista päivän kuluttua siitä, kun hänellä ei ole ollut estettä maasta poistumiselle. Hän voi myös luopua koskemattomuudestaan tuomioistuimessa.

Momentti säädettiin samassa yhteydessä kuin laki rikosasian vastaajan kutsumisesta toisen pohjoismaan tuomioistuimeen (601/76). Säännöstä ei kuitenkaan ole rajoitettu koskemaan vain toisesta pohjoismaasta saapunutta rikosasian vastaajaa, vaan koskemattomuus ulottuu myös muista maista viranomaisen kutsusta vapaaehtoisesti saapuneisiin vastaajiin.

Pykälän 4 momentti säädettiin vuonna 1988 Suomen liittyttyä kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamista koskevaan yleissopi-

mukseen. Sillä laajennettiin koskemattomuutta myös *riita- ja hakemusasioiden todistajiin ja asiantuntijoihin*. Momentissa säädetään, että toisesta valtiosta viranomaisen kutsusta tai nimenomaisella suostumuksella saapunutta riita- tai hakemusasian todistajaa tai asiantuntijaa ei saa panna syytteeseen, vangita tai hänen vapauttaan muuten rajoittaa ennen hänen saapumistaan tehdyn rikoksen tai annetun tuomion johdosta. Koskemattomuus alkaa seitsemän päivää ennen sitä päivää, jona todistajan tai asiantuntijan kuulustelu on määrätty pidettäväksi, ja päättyy sen jälkeen, kun hänellä on ollut tilaisuus poistua maasta viidentoista peräkkäisen päivän ajan saatuaan tiedon, ettei hänen läsnäolonsa ole enää tarpeen.

Tämäkin momentti on luonteeltaan yleissäännös eikä koske pelkästään yleissopimukseen liittyneistä valtioista saapuvia henkilöitä. Silloin kun todistaja tai asiantuntija on kutsuttu velvollisuudesta saapua toisen pohjoismaan tuomioistuimeen eräissä tapauksissa annetun lain nojalla, on kuitenkin tämän lain säännöksiä sovellettava.

Velvollisuudesta saapua toisen pohjoismaan tuomioistuimeen eräissä tapauksissa annettu laki koskee todistajaa, rikosasian asianomistajaa sekä lapsen huoltoa tai isyyttä koskevan asian asianosaista. Lain 6 §:n mukaan tällaista henkilöä ei saa asettaa syytteeseen, rangaista tai luovuttaa muulle valtiolle kuin sille, josta hän on saapunut, ennen hänen saapumistaan tehdystä rikoksesta. Asianomainen voi antaa tuomioistuimessa suostumuksensa tällaiseen toimenpiteeseen. Koskemattomuus päättyy viidentoista päivän kuluttua siitä, kun hän on voinut esteettä poistua maasta.

Keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskeva eurooppalainen yleissopimus, johon Suomi liittyi vuonna 1980, sisältää eräitä koskemattomuutta koskevia määräyksiä. Sopimuksen 12 artiklan mukaan rikosasian todistajaa tai asiantuntijaa ei saa asettaa syytteeseen, vangita tai hänen henkilökohtaista vapauttaan muulla tavoin rajoittaa sellaisen rikoksen johdosta, joka on tapahtunut ennen hänen lähtöään pyynnön vastaanottaneen valtion alueelta, eikä sellaisesta rikoksesta annetun tuomion perusteella. Rikosasian vastaajalla on samanlainen koskemattomuus, jollei rikosta ole mainittu haasteessa. Koskemattomuus päättyy viidentoista päivän kuluttua siitä, kun henkilön läsnäoloa ei ole enää pidetty tarpeellisena ja hänellä on ollut mahdollisuus poistua maasta. Mikäli hän

maasta poistuttuaan palaa takaisin pyynnön esittäneen valtion alueelle, hänellä ei enää ole koskemattomuutta.

Myös kahdenväliset oikeusapusopimukset syrjäyttävät erityissäännöksiä rikoslain 1 luvun 11 §:n 4 momentin. Sopimus Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltojen Liiton välillä oikeussuojasta ja oikeusavusta siviili-, perhe- ja rikosasioissa (SopS 48/80), joka on voimassa Venäjän federaation kanssa ja jota toistaiseksi sovelletaan myös Viron kanssa, säätelee oikeusapupyynnön kohteena olevan henkilön rikosoikeudellista asemaa. Suomeen kutsusta tai haasteesta vapaaehtoisesti saapunutta todistajaa, asiantuntijaa, asianomistajaa, vastaajaa tai syytettyä ei saa asettaa syytteeseen, vangita tai rangaista ennen hänen saapumistaan tehdyn teon tai laiminlyönnin johdosta. Häneen ei saa kohdistaa myöskään muita pakkotoimenpiteitä tällä perusteella. Koskemattomuus ei ulotu siihen rikokseen, jonka johdosta oikeusapupyynnö on esitetty. Koskemattomuus päättyy viidentoista päivän kuluttua siitä, kun asianomaiselle on ilmoitettu, ettei hänen läsnäolonsa enää ole tarpeen.

Suomi on solminut kahdenväliset oikeusapusopimukset myös Puolan (SopS 68/81) ja Unkarin (SopS 40/82) kanssa. Näissäkin sopimuksissa on oikeudenkäyntiin osallistuvan henkilön rikosoikeudellista asemaa koskevia määräyksiä, jotka ovat pääasiassa samanlaisia kuin Neuvostoliiton kanssa tehdyssä sopimuksessa.

2.2. Uudistuksen tarve ja ehdotuksen pääkohdat

Rikoslain 1 luvun 11 §:stä on eri aikoina tehtyjen muutosten johdosta tullut varsin laaja, tulkinnanvarainen ja siksi myös vaikeasti sovellettava. Eri aikoina tehdyt muutokset ovat epäyhtenäisiä siten, että niissä asetetaan toisinaan perusteettomasti henkilöitä eri asemaan. Samoin koskemattomuuden sisältö ja kestoaika saattaa perusteetta vaihdella. Soveltamista vaikeuttaa myös se, että säännöksiä on rikoslain lisäksi muissakin laeissa ja kansainvälisissä sopimuksissa.

Nykyinen lainsäädäntö on puutteellinen siltä osin, että rikosten esitutkintaan vapaaehtoisesti osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta ei ole säännöksiä. Wienissä vuonna 1988 huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laiton kauppaa vastaan tehdyn Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen 7 artiklan 18

kohdan mukaan on kuitenkin esitutkintaan osallistuville annettava samanlainen koskemattomuus kuin oikeudenkäyntiin osallistuville. Tämän sopimuksen ratifioiminen edellyttää siten koskemattomuuden laajentamista myös esitutkintaan osallistuviin.

Erillisen lain säätäminen koskemattomuudesta on tarpeen, koska säännökset ovat liian yksityiskohtaisia sijoitettaviksi rikoslain 1 lukuun eivätkä ne luonteeltaan suoranaisesti liity luvun muihin säännöksiin. Lisäksi asiaa koskevat muut säännökset ovat rikoslain ulkopuolella. Siksi ehdotetaan säädettäväksi laki oikeudenkäyntiin ja esitutkintaan osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta eräissä tapauksissa.

Laki koskisi koskemattomuutta oikeudenkäynnin ja esitutinnan yhteydessä. Siinä on yhdistetty ja yhtenäistetty eri henkilöryhmiä koskevia suoja-säännöksiä aikaisempaa systemaattisemmaksi kokonaisuudeksi. Laki merkitsisi koskemattomuuden laajenemista nykyisestä siksi, että se koskisi myös sellaisia henkilöryhmiä, joille nykyään ei ole säädetty koskemattomuutta, ja siksi, että siinä kiellettäisiin vapautta rajoittavat toimenpiteet nykyistä laajemmin. Koskemattomuuden laajentamisen perusteena on se, että todistajien ja asianosaisten saaminen ulkomailta Suomeen on Suomen etujen mukaista. Viranomaiset voivat tapauksittain harkita, onko kutsuminen tarpeen. Jos jollekulle ei koskemattomuutta haluta myöntää, hänet voidaan jättää kutsumatta Suomeen.

Laki olisi luonteeltaan yleislaki ja sitä sovellettaisiin kaikkiin tapauksiin. Jos kuitenkin lailla olisi säädetty tai toisen valtion kanssa sovittu tätä lakia laajemmasta koskemattomuudesta, noudatettaisiin mitä erikseen on säädetty tai sovittu. Siten edellä selostetut erillislait ja valtiosopimukset, joissa on sisällöltään vaihtelevia koskemattomuutta koskevia säännöksiä, jäisivät edelleen voimaan.

3. Asian valmistelu

Oikeusministeriön rikoslain kokonaisuudistusta valmistelemaan asettama rikoslakiprojekti antoi vuonna 1991 ehdotuksensa Suomen rikosoikeuden soveltamisalasta (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 2/1991). Siinä ehdotettiin muun ohella säädettäväksi laki oikeudenkäyntiin osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta eräissä tapauksissa. Ehdot-

tuksesta pyydettiin lausunnot 38 viranomaiselta ja järjestöltä. Lausunnoissa puututtiin vain kahteen nyt esillä olevan lakiehdotuksen yksityiskohtaan.

Esitys on valmisteltu oikeusministeriössä rikoslakiprojektin ehdotuksen ja lausuntojen pohjalta. Olennaisin muutos rikoslakiprojektin ehdotukseen on, että laki koskisi oikeudenkäynnin lisäksi myös esitutkintaa varten Suomeen saapuneita henkilöitä.

4. Esityksen organisatoriset ja taloudelliset vaikutukset

Esitys ei vaadi uusien virkojen perustamista

eikä sillä muutenkaan ole organisatorisia tai taloudellisia vaikutuksia.

5. Muita esitykseen vaikuttavia seikkoja

Esitys liittyy hallituksen esitykseen kansainvälistä oikeusapua rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi ja on tarkoitettu käsiteltäväksi yhdessä sen kanssa. Mainitun esityksen tavoin myös tämä esitys liittyy Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimukseen huumausaineiden ja psykotrooppisten aineiden laitonta kauppaa vastaan. Yleissopimuksen ratifioiminen edellyttää tässä esityksessä tarkoitettua lain säätämistä.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Laki oikeudenkäyntiin ja esitutkintaan osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta eräissä tapauksissa

1 §. Pykälän 1 momentissa säädettäisiin todistajan ja asiantuntijan koskemattomuudesta. Se koskisi oikeudenkäyntiä ja esitutkintaa yleensä eikä esimerkiksi rikos- ja riita-asioita nykyisen lain tapaan säädeltäisi erikseen.

Nykyään todistajien ja asiantuntijoiden asemasta säädetään rikoslain 1 luvun 11 §:n 1, 2 ja 4 momentissa. Riita- ja hakemusasian todistajien ja asiantuntijoiden osalta säännös vastaa nykyistä rikoslain 1 luvun 11 §:n 4 momenttia. Rikosasian todistajan osalta säännös merkitsisi hänen koskemattomuutensa laajenemista ja aikaisempaa tarkempaa säätelyä. Rikosasian asiantuntijan osalta säännös olisi uusi yleissäännös. Nykyisin asiantuntijan asemaa säädellään pelkästään keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevalla eurooppalaisella yleissopimuksella ja kahdenvälisillä oikeussuojaa ja -apua koskevilla sopimuksilla. Koskemattomuus laajenisi myös hallintoprosessuaalisessa järjestyksessä käsiteltävien asioiden todistajiin ja asiantuntijoihin.

Esitutkinnassa kuultavien todistajien ja asiantuntijoiden koskemattomuutta ei nykyisessä laissa ole säädetty. Säännös laajentaisi siten

heidän koskemattomuutensa myös esitutkintaan. Se täyttäisi Wienin huumausainesopimuksen vaatimukset.

Ehdotettu 1 momentti olisi luonteeltaan yleissäännös ja koskisi kaikista valtioista saapuneita henkilöitä. Säännöksen soveltaminen ei siis edellyttäisi sitä, että todistaja tai asiantuntija on tullut valtiosta, joka on liittynyt edellä mainittuihin kansainvälisiin oikeusapusopimuksiin. Jos kuitenkin erityissäännös tai kansainvälinen sopimus antaisi laajemman koskemattomuuden, on ehdotetun 5 §:n mukaisesti noudatettava, mitä on erikseen säädetty tai sovittu.

Koskemattomuuden sisältönä olisi se, ettei todistajaa tai asiantuntijaa saisi asettaa syytteeseen, vangita tai rangaista eikä hänen vapautaan muulla tavalla rajoittaa sellaisen hänen tekemänsä rikoksen tai hänen muun käyttäytymisensä vuoksi, joka on tapahtunut ennen hänen lähtöään siitä valtiosta, josta hänet on kutsuttu. Häntä ei myöskään saisi luovuttaa kolmannelle valtiolle tällaisen rikoksen johdosta. Syytteeseen asettaminen, vangitseminen ja rankaiseminen eivät liene tulkinnanvaraisia. Muuta vapauden rajoittamista puolestaan ovat etenkin vapautteen kohdistuvat pakkokeinot eli kiinniotaminen, nouto, pidättäminen ja matkustuskielto. Koskemattomuutta laajennettaisiin siten, että vapautta ei saisi rajoittaa myös-

kään muun kuin rikokseksi katsottavan käytäytymisen johdosta. Esimerkiksi hallinnollinen vapaudenriisto ei siten olisi sallittua. Tällaisenkin vapaudenriiston uhka voi jossakin tapauksessa estää todistajan tai asiantuntijan saapumisen Suomeen. Myös luovuttaminen hallinto-oikeudellisella perusteella olisi kiellettyä. Tällaisesta luovuttamisesta on säädetty laissa huolta tai hoitoa koskevan päätöksen täytäntöönpanoa varten tapahtuvasta luovuttamisesta Islantiin, Norjaan, Ruotsiin tai Tanskaan (761/70). Ehdotus ei myöskään merkitsisi muutosta nykyiseen kieltoon vangita aikaisemman tuomion nojalla.

Koskemattomuus rajoittuisi niihin tekoihin, jotka on tehty ennen kuin todistaja tai asiantuntija on lähtenyt toisesta valtiosta Suomeen. Säännös vastaisi kansainvälisissä sopimuksissa yleensä noudatettua käytäntöä. Nykyisessä rikosasian todistajaa koskevassa rikoslain 1 luvun 11 §:n 1 momentissa kielletään erikseen asettamasta syytteen tai vangitsemasta todistajaa hänen osallisuudestaan tutkittavana olevaan rikokseen. Ehdotetussa säännöksessä käytetty ilmaisu koskisi myös osallisuutta tutkittavana olevaan rikokseen.

Koskemattomuus edellyttäisi sitä, että todistaja tai asiantuntija on saapunut Suomeen suomalaisen viranomaisen kutsusta tai nimenomaisella suostumuksella. Säännökset todistajien ja asiantuntijoiden kutsumisesta oikeudenkäyntiin ovat oikeudenkäymiskaarella. Sen 17 luvun 26 a §:n mukaan ulkomailla olevalle todistajalle annettavan kutsun antaa kihlakunnantuomari tai raastuvanoikeuden puheenjohtaja. Todistaja voi saapua tuomioistuimeen myös asianosaisen tai asianomistajan pyynnöstä. Tällöin hän saisi koskemattomuuden esimerkiksi silloin, kun tuomioistuin on velvoittanut asianosaisen kutsumaan hänet.

Asiantuntija saisi koskemattomuuden silloin, kun tuomioistuin on hänet asiantuntijaksi määrännyt. Jos asiantuntija toimii asianosaisen toimeksiannon perusteella, häneen sovelletaan oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 55 §:n mukaan, mitä todistajasta on säädetty. Hän saisi siten koskemattomuuden, mikäli tuomioistuin on hänet kutsunut tai antanut suostumuksen hänen esiintymiselleen.

Siitä, miten kutsu kuultavaksi esitutkintaan toimitetaan ulkomailla oleskelevalle henkilölle, säädettäisiin laissa kansainvälisestä oikeusavusta rikosasioissa, joka sisältyy yleisperusteluissa mainittuun hallituksen esitykseen.

Pykälän 2 momentin mukaan koskemattomuus laajennettaisiin rikosasiain asianomistajaan ja muun asian asianosaiseen, joka Suomen tuomioistuimen määräyksestä tai esitutkintaviranomaisen kutsusta saapuu toisesta valtiosta Suomeen asiassa henkilökohtaisesti kuultavaksi. Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 7 §:n mukaan riita-asian asianosainen ja rikosasian asianomistaja voidaan määrätä saapumaan henkilökohtaisesti tuomioistuimeen, jos se katsotaan asian selvittämisen kannalta tarpeelliseksi.

Ehdotettu momentti olisi uusi asianomistajaa ja asianosaista koskeva yleissäännös. Nykyisin asianosaisten koskemattomuutta säännellään velvollisuudesta saapua toisen pohjoismaan tuomioistuimeen eräissä tapauksissa annetussa laissa ja kahdenvälisissä oikeusapusuostumuksissa. Pohjoismaiden välisessä oikeusavussa riita-asian asianosaisen koskemattomuus on lisäksi ulotettu vain lapsen huoltoon ja isyyttä koskeviin asioihin.

Poikkeuksellisesti voi syntyä tilanteita, joissa on tarve taata koskemattomuus muullekin kuin edellä mainitulle oikeudenkäyntiin tai esitutkintaan osallistuvalla henkilöllä. Siksi momentin lopussa on mainittu, että koskemattomuuden saa myös muu asian selvittämistä avustava henkilö. Jos esimerkiksi alle 15-vuotiasta rikoksen silminnäkijää halutaan kuulla oikeudessa, hänen saapumisensa Suomeen voi edellyttää, että myös hänen vanhempansa saavat olla paikalla. Vanhemmat voivat tällaisessa tapauksessa saada koskemattomuuden viranomaisen kutsun tai suostumuksen perusteella.

Joskus toisesta valtiosta saapunut henkilö voi pitää oman etunsa mukaisena sitä, ettei koskemattomuutta sovellettaisi häneen. Nykyisessä rikoslain 1 luvun 11 §:n 3 momentissa ja velvollisuudesta saapua toisen pohjoismaan tuomioistuimeen eräissä tapauksissa annetussa laissa on erityinen säännös, jonka mukaan asianomainen voi tuomioistuimessa suostua hänen koskemattomuuttaan loukkaaviin toimenpiteisiin. Vastaavaa säännöstä ei ole otettu ehdotettuun pykälään, koska ilman nimenomaista säännöstäkin on selvää, että koskemattomuudesta voi vapaaehtoisesti luopua.

2 §. Pykälä koskisi toisesta valtiosta Suomeen saapuvan rikosasian vastaajan ja rikoksesta epäiltynä esitutkinnassa kuuluvan koskemattomuutta. Rikosasian vastaajan koskemattomuudesta säädetään nykyään rikoslain 1 luvun 11 §:n 3 momentissa, jonka mukaan

syytteeseen asettaminen ja rankaiseminen ovat kiellettyjä. Samalla tavoin kuin 1 §:ssä koskemattomuus laajennettaisiin koskemaan kaikenlaista vapauden rajoittamista.

Rikosasian vastaajan ja rikoksesta epäiltynä kuultavaksi kutsutun koskemattomuus ei tietenkään ulottuisi siihen rikokseen, josta hänet on kutsuttu vastaamaan tai kuultavaksi. Esimerkiksi syytteen nostaminen muusta kuin kutsussa mainitusta rikoksesta olisi kiellettyä. Koskemattomuuden perusajatuksen mukaista on, että henkilö suostuessaan tulemaan Suomeen vastaajaksi tietää, mitä rikosta tullaan käsittelemään.

Säännöksen soveltaminen edellyttäisi sitä, että vastaaja on saapunut maahan toisesta valtiosta vapaaehtoisesti suomalaisen viranomaisen kutsusta. Se ei siis koskisi rikoksen johdosta luovutettuja, joihin sovelletaan luovutuslainsäädännön ja -sopimusten määräyksiä. Luovutetun rikoksentehtäjän rikosoikeudellisesta koskemattomuudesta on säännöksiä rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta annetussa laissa (456/70), rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden pohjoismaiden välillä annetussa laissa (270/60) sekä kansainvälisissä sopimuksissa. Suomi on liittynyt rikoksen johdosta tapahtuvaa luovuttamista koskevaan eurooppalaiseen yleissopimukseen (SopS 32—33/71) ja solminut useita kahdenvälisiä luovuttamissopimuksia. Lisäksi luovutus päätöksessä voidaan asettaa rikosoikeudellista koskemattomuutta koskevia ehtoja.

Pykälä on laadittu ottaen huomioon rikosasian vastaajan kutsumisesta toisen pohjoismaan tuomioistuimeen annettu laki. Samoin kuin voimassa oleva rikoslain 1 luvun 11 §:n 3 momentti tämäkin pykälä on laadittu yleiseksi.

Myös vastaaja ja epäilty voisivat luopua koskemattomuudestaan.

3 §. Pykälässä säädettäisiin siitä, että vapaaehtoisesti jotakin asiaa varten saapunutta henkilöä ei saisi ilman hänen suostumustaan kuulla muussa kuin kutsussa mainitussa asiassa. Esimerkiksi jossakin asiassa todistamaan saapunutta ei siten voitaisi velvoittaa todistamaan toisessa asiassa. Tällaista säännöstä ei nykyisessä laissa ole. Tämä niin sanottu specialiteettiperiaate on omaksuttu muun muassa Yhdistyneiden Kansakuntien kansainvälistä oikeusapua koskevassa mallisopimuksessa.

Säännös koskisi kaikkia 1 ja 2 §:ssä tarkoitettuja henkilöitä riippumatta heidän asemastaan oikeudenkäynnissä tai esitutkinnassa. Jos

esimerkiksi riita-asian asianosainen on kutsuttu henkilökohtaisesti kuultavaksi, häntä ei saisi ilman hänen suostumustaan samalla kertaa kuulla todistajana rikosasiassa. Rikosasiaa varten hänet olisi kutsuttava erikseen, tai todistelu olisi hankittava kansainvälisen oikeusavun avulla. Kutsussa mainitusta riita-asiasta häntä voitaisiin kuulla kokonaisuudessaan.

Ulkomailla olevalle todistajalle tai asiantuntijalle annettavassa kutsussa voidaan määritellä tarkemmin, mistä seikoista häntä aiotaan kuulla. Tällöin todistaja tai asiantuntija päättää kutsun perusteella, onko hän halukas tulemaan Suomeen kuultavaksi. Jotta todistaja tai asiantuntija voisi luottaa siihen, ettei kuuleminen ulotu laajemmalle kuin kutsussa on mainittu, on pykälään otettu erillinen säännös siitä, ettei tällaisen yksilöidyn kutsun perusteella kutsuttua saa ilman hänen suostumustaan kuulla muista seikoista.

Ilman nimenomaista säännöstäkin on selvää, ettei asiantuntijaa saa kuulla todistajana eikä todistajaa asiantuntijana ilman hänen suostumustaan.

4 §. Lainkohdassa säädettäisiin yhtenäisesti koskemattomuuden päättyminen. Uusi sääntely merkitsisi eräissä tapauksissa koskemattomuuden pitenemistä.

Koskemattomuus alkaisi henkilön saapuessa Suomeen. Kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamisesta tehdyssä yleissopimuksessa ja sitä vastaavassa rikoslain 1 luvun 11 §:n 4 momentissa on poikkeuksellinen määräys, jonka mukaan koskemattomuus alkaa seitsemän päivää ennen asian käsittelypäivää. Vastaavaa määräystä ei ole muualla lainsäädännössä tai sopimuksissa. Tällainen määräys ei ole Suomen sisäisessä lainsäädännössä tarpeen, koska viranomaiset voivat käytännössä huolehtia siitä, ettei kutsua toimiteta liian varhain.

Koskemattomuus lakkaisi sen jälkeen kun asianomaisella on ollut tilaisuus poistua maasta viidentoista päivän ajan siitä päivästä, jona hänelle on ilmoitettu, ettei hänen läsnäolonsa ole enää tarpeen. Koskemattomuuden päättyminen on määritelty samalla tavoin kuin voimassa olevan rikoslain 1 luvun 11 §:n 4 momentissa. Päätymisajankohta on sama kuin keskinäistä oikeusapua rikosasioissa koskevassa eurooppalaisessa yleissopimuksessa. Koskemattomuus olisi, samoin kuin nykyisen lain mukaan, myös pitempi kuin kansainvälisluonteisten oikeudenkäyntien helpottamisesta tehty

yleissopimus edellyttää. Tähän ei kansainvälisen oikeuden kannalta ole estettä.

Kansainvälisissä sopimuksissa on varsin yleisesti erikseen todettu, että koskemattomuutta ei ole henkilöllä, joka poistuttuaan maasta on vapaaehtoisesti palannut takaisin. Tällaista säännöstä ei ehdoteta otettavaksi lakiin, koska Suomeen palaava henkilö ei saavu tänne Suomen viranomaisen kutsusta osallistumaan oikeudenkäyntiin tai esitutkintaan.

5 §. Pykälässä todettaisiin, että mikäli toisesta valtiosta saapuvan henkilön koskemattomuus on muun lain tai vieraan valtion kanssa tehdyn sopimuksen mukaan laajempi kuin tämän lain mukaan, tämän lain säännöksiä ei sovelleta. Tällainen säännös on esimerkiksi velvollisuudesta saapua toisen pohjoismaan tuomioistuimeen eräissä tapauksissa annetussa laissa. Sen mukaan koskemattomuus ulotetaan myös sellaiseen henkilöön, joka ilman tuomioistuimen kutsua saapuu tuomioistuimeen kuultavaksi todistajana, asianomistajana tai asianosaisena lapsen huoltoa tai isyyttä koskevassa asiassa.

Myös kansainvälisissä sopimuksissa on ehdotetusta laista poikkeavia määräyksiä. Esimerkiksi kansainvälisten oikeudenkäyntien hel-

pottamisesta tehdyssä yleissopimuksessa on koskemattomuuden kestoaika määritelty tästä laista poikkeavasti, ja se voi joissakin tapauksissa alkaa aikaisemmin kuin tämän lain mukaan. Tällaisessa tapauksessa noudatetaan sopimusta eikä tätä lakia. Myös tulevaisuudessa mahdollisesti tehtävän sopimuksen mukainen laajempi suoja syrjäyttäisi tämän lain.

6 §. Säännöksen 1 momentissa on tavanomainen voimaantulosäännös.

Lailla kumottaisiin rikoslain 1 luvun 11 §.

2. Voimaantulo

Laki on tarkoitettu tulevaksi voimaan samaan aikaan kuin kansainvälistä oikeusapua rikosasioissa koskeva lainsäädäntö ja Wienin huumausainesopimus. Voimaantulopäivää ei voida tässä vaiheessa tarkasti määrittellä, koska Wienin huumausainesopimuksen ratifiointi edellyttää useiden muidenkin lakiehdotusten hyväksymistä eduskunnassa. Voimaantulopäivästä ehdotetaan voitavan säätää asetuksella.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Laki

oikeudenkäyntiin ja esitutkintaan osallistuvien henkilöiden koskemattomuudesta eräissä tapauksissa

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Sitä, joka Suomen viranomaisen kutsusta tai sen nimenomaisella suostumuksella saapuu toisesta valtiosta Suomeen kuultavaksi todistajana tai asiantuntijana oikeudenkäynnissä tai esitutkinnassa, ei saa sinä aikana, jonka hän tämän johdosta on Suomessa, asettaa syytteeseen, vangita tai rangaista eikä hänen vapauttaan muulla tavalla rajoittaa sellaisen rikoksen tai hänen muun käyttäytymisensä vuoksi, joka on tapahtunut ennen hänen lähtöään siitä valtiosta, josta hänet on kutsuttu. Tällaisen rikoksen tai muun käyttäytymisen johdosta häntä ei myöskään saa luovuttaa kolmannelle valtiolle.

Vastaavan koskemattomuuden saa myös rikosasian asianomistaja ja muun kuin rikosasian asianosainen, joka Suomen tuomioistuimen

määräyksestä tai esitutkintaviranomaisen kutsusta saapuu toisesta valtiosta Suomeen asiassa henkilökohtaisesti kuultavaksi, sekä muu henkilö, joka Suomen viranomaisen kutsusta tai sen nimenomaisella suostumuksella saapuu Suomeen muulla tavoin avustamaan asian selvittämisessä.

2 §

Sitä, joka Suomen viranomaisen kutsusta saapuu toisesta valtiosta Suomeen vastaamaan tuomioistuimessa rikosasiassa tai rikoksesta epäiltynä kuultavaksi esitutkinnassa, ei saa sinä aikana, jonka hän kutsun johdosta on Suomessa, asettaa syytteeseen, vangita tai rangaista eikä hänen vapauttaan muulla tavalla rajoittaa sellaisen rikoksen tai muun hänen käyttäytymi-

sensä vuoksi, joka on tapahtunut ennen hänen lähtöään siitä valtiosta, josta hänet on kutsuttu, ja jota ei ole kutsussa mainittu. Tällaisen rikoksen tai muun käyttäytymisen johdosta häntä ei myöskään saa luovuttaa kolmannelle valtiolle.

3 §

Edellä 1 tai 2 §:ssä tarkoitettua henkilöä ei saa ilman hänen suostumustaan kuulla muussa kuin kutsussa mainitussa asiassa. Jos todistajalle tai asiantuntijalle on kutsussa ilmoitettu, mistä seikoista häntä halutaan kuulla, ei häntä saa ilman hänen suostumustaan kuulla muista seikoista.

4 §

Koskemattomuus lakkaa sen jälkeen kun 1 tai 2 §:ssä tarkoitettulla henkilöllä on ollut tilaisuus poistua maasta viidentoista päivän

ajan siitä päivästä, jona hänelle on ilmoitettu, ettei hänen läsnäolonsa enää ole tarpeen.

5 §

Jos toisesta valtiosta saapuvan henkilön koskemattomuus on muun lain tai vieraan valtion kanssa tehdyn sopimuksen mukaan laajempi kuin tässä laissa säädetään, noudatetaan, mitä on erikseen säädetty tai sovittu.

6 §

Tämä laki tulee voimaan asetuksella säädettyään ajankohtana.

Tällä lailla kumotaan rikoslain 1 luvun 11 §, sellaisena kuin se on muutettuna 20 päivänä kesäkuuta 1963, 23 päivänä toukokuuta 1975, 9 päivänä heinäkuuta 1976 ja 22 päivänä huhtikuuta 1988 annetuilla laeilla (320/63, 350/75, 602/76 ja 738/88).

Helsingissä 14 päivänä toukokuuta 1993

Tasavallan Presidentti

MAUNO KOIVISTO

Oikeusministeri *Hannele Pokka*